

(НИН 15.7.2010)

Неуспех да се увиди важност Србије за економију и стабилност Балкана биће скуп промашај Европе. Не можете ништа на Балкану да радите без Србије, јер је она на Балкану централни елемент.

Балкан се може вратити још више уназад и постати још „више балканизован“, тврди у разговору за НИН највећи историчар данашњице Ерик Хобсбаум. Наш саговорник признат је и прихваћен као несумњиво највећи светски историчар данашњице. Иза њега, који је у 93. години, налази се огромно дело, скоро 50 објављених књига, широка интересовања, од „друштвеног бандитизма“, револуционарних политичких покрета и преврата, синтеза Француске и енглеске индустријске револуције, па до разматрања друштвене улоге музичких покрета, као што је џез. Објавио је чак и књигу о џезу под псеудонимом Френсис Њутн. Као историчар добио је највише награде „за бриљантне анализе турбулентног 20. века и своју способност да споји дубоко историјско истраживање са сјајним литерарним талентом“. За „важну националну службу“ одликован је највећим одликовањем Британског комонвелта, Order of the Companion of Honors, који у једном тренутку може да има само 45 особа. Међу носиоцима овог одликовања су, рецимо, лордови Питер Карингтон, Дејвид Овен, Џон Мејџор, Даглас Херд, Стивен Хокинг, Дорис Лесинг.

Овакво велико дело, праћено је, наравно и изузетном животном биографијом. Да није било грешке у надлежној бирократији данас би се презивао Обстаум. Међу члановима комунистичке партије нашао се већ 1931, а био је редовни аутор у часопису „Марксизам данас“ све док није престао да излази 1991. и члан Британске комунистичке партије све до њеног гашења почетком деведесетих година прошлог века. Данас је такође јасно опредељени левичар.

У разговору који је недавно вођен у Риму, мада у позним годинама, Хобсбаум је радо прихватио да говори 45 минута о стању на бившем комунистичком истоку, Балкану и изгледима за излазак из садашње кризе.

– Бивше социјалистичке државе, укључујући и оне које су још увек предвођене комунистичким партијама, суочавају се са различитим ситуацијама и проблемима. Оставићу на страну њихове политичке разлике. Већином су ове државе остале апсолутно крхке. У Европи, неке се асимилују у западноевропски социјално-капиталистички модел иако на много нижем нивоу просечног прихода по глави становника. Ни државе бившег СССР-а, ни оне из југоисточне Европе, нису то урадиле нити се од њих може очекивати да то ураде. Будућност ће бити најтежа у југоисточној Европи која упада у релативну, а понегде и у апсолутну заосталост у односу на друге делове континента. Балканизована је више него икад и уништена ратовима, корупцијом и криминалом. Двострука економија највероватније ће да се појави унутар Европске уније. Русија, која се донекле опоравила од катастрофе 1990-их, остала је јак, али рањив извозник примарних производа и енергије и до сада није била у могућности да поново изгради уравнотеженију економску базу. Реакције против проблема који су се јавили у неолибералној ери водили су до одређеног повратка бившем државном капитализму са окретањем према аспектима совјетског наслеђа. Све ово потврђује да једноставно имитирање Запада више није опција. Ово је још очигледније у Кини која је развила свој посткомунистички капитализам са солидним успехом. Толико да ће будући историчари вероватно гледати на Кину као на спасиоца светске капиталистичке економије у тренутној глобалној економској кризи“, сажима наш саговорник стање у источној Европи.

Због чега мислите да је југоисточна Европа област са веома проблематичном будућношћу?

Дошло је до фрагментације током распада Југославије, што је изазвало драматично лоше резултате. То је био једини део Европе у ком је виђен рат након 1945. године. Док су неки делови бивше Југославије успели да се сачувају с тим и да се интегришу у ЕУ, што је био специјалан случај, остатак је у изузетно тешкој ситуацији. То се такође односи на две или три независне бивше комунистичке земље, Румунију, Бугарску и донекле Мађарску. Веома мало напретка оствариле су државе чије економије су нестале, попут Босне, Црне Горе, Косово, Албаније, Македоније или Косова.

Не верујем да интеграција у Европу то може да промени. Проблем је исти и са Румунијом и Бугарском где је пропала економија водила неефикасној, „гангстерској држави“ којој су давали разна слична имена. Да није постојао антируски елемент у политици проширења Европске уније, оне никад не би ушле у Европску унију, али мислим да је ово шири проблем. Грчка, на пример, никада није потпуно успела да постигне неку

корист од интеграције у ЕУ. Зато постоји страх да ће ова област да се врати уназад, остане уништена и још више балканизована зона.

На подручју бивше Југославије, а нарочито у области западног Балкана, раширено је мишљење и да ће Европска унија значајно умањити регионалне проблеме, мада постоје значајни наговештаји песимизма о времену када ће се те земље наћи у ЕУ.

Али неће. Европска унија решава проблем тамо где постоји инфраструктура. У малом броју случајева, као на пример у Словенији, то може да се деси, зато што је тамо постојала развијена инфраструктура. То се, међутим, није десило у Грчкој и мало је вероватно да ће се дешавати другима. Било би добро кад би то могло да се дешава, иако, искрено, у том процесу не видим Црну Гору, Косово и Босну, јер те земље немају праву економију.

Не знам како бих вам објаснио потешкоће Србије. Србија је други проблем. Она је већа и важнија. Неуспех да се увиди њена важност за економију и стабилност Балкана биће скуп промашај Европе. То је једна од ствари коју већ годинама разматра међународна дипломатија и сама Европска унија, али без јасног одговора. Не можете ништа на Балкану да радите без Србије, јер је она на Балкану централни елемент.

Поменули сте фрагментацију која се наставља. Косово је такође проглашено за независну државу. Тај процес трајао је 25 година, али у исто време Србија, релативно мала држава, налази се под огромним притиском великих сила и међународне заједнице.

То је доиста велика грешка. Велике силе са Запада Србију су посматрале само као државу која уништава и ремети мир, али у стварности, проблем је био много шири. Без некаквог покушаја да се реинтегрише ова област, што ће у пуном смислу укључити Србију, било би веома тешко напредовати. Питам се, коначно, да ли било ко и даље размишља о старој идеји балканске федерације о којој су људи сањали пре много година.

Али процес интеграције Балкана није охрабрен споља, само дезинтеграција.

Не. Само дезинтеграција. Томе је водило, а дезинтеграција је онемогућила све остало. Неке од ових јединица уопште нису ни праве државе. На пример, од чега живи Црна Гора? Од шверца? Морате да знате да слабост Балкана донекле извире унутар Балкана. То није довољно. Осим тога, спољашњи утицаји на много начина били су негативни. Сећате се, на пример, да је много водећих сила било против распада Југославије. Југославија се распала, не зато што је друга страна то желела, мада је Немачка сувише брзо признала жељу за отцепљењем неких република. Пребрзо.

Али се распала умногоме због политике српског национализма. Зато мислим да не можете друге кривити због слабости. Распад уједињене Југославије сматрам трагедијом свих људи који су ту живели, али није узрокована споља.

Бивша Југославија није била велика земља. Али дошло је до неколико преседана у међународном праву који могу имати дугорочне последице. На пример, начин нестанка и настанка државе и друго, употреба силе и НАТО бомбардовање.

Бомбардовању сам се веома противио и данас мислим да је то био лош потез. Цео проблем с Косовом био је веома лоше вођен од стране Запада, делимично зато што је много њих на Западу живело у периоду Хладног рата.

Сада има много настојања да се правила и вредности ЕУ пренесу и примене у региону, али такође, постојао је покушај да НАТО као војна алијанса постане глобалан. Неки историчари, попут Пола Џонсона, сматрају да је НАТО културолошка, а не географска алијанса. Мислите ли да је могућан универзални пут друштвеног развоја, пошто више нема биполарног система?

Постоје две стране проблема. Добро је да постоје одређене вредности које се шире, без обзира на то јесу ли то вредности Европске уније или на пример ОЕЦД, без обзира на то да ли је реч о слободи штампе, независном судству и бројним другим грађанским правима. Добро је и када питају људе да ли желе да се придруже ЕУ од које могу да очекују неке предности ако примене ове вредности, ако су оне реалистичне. На пример, ако су судије заиста независне. Али, у супротном, не постоји јединствен пут напред. Јасно је да је у једном тренутку већина држава источне Европе мислила да је једини пут напред могућ захваљујући брзој индустријализацији. То је у доба стаљиниста. Сада је јасно да у неким државама развијена индустрија није могућа.

Важно је то да се у свим друштвима изгради инфраструктура, посебно људска и образовна инфраструктура и да људи који су потпуно способни, обучени и едуковани раде у било којој области економије. Даћу вам пример из недавно објављене књиге коју сам прочитао. Током велике кризе 1930-их, већина људи на Балкану једноставно је наставила да се бави аграрном економијом, ништа друго нису радили и нису умели ништа друго да раде. Само су производили више и тако су спустили цене. Упоредите то са оним што се последњих 50 година догађало у Данској: када су Данци дошли у кризну ситуацију, променили су своју аграрну економију и пребацили се на производњу и извоз

у Британију. Могли су, дакле, да се промене, да организују нове типове пословања. Постојање људске инфраструктуре и људи који су добро образовани и тренирани значи могућност адаптације. То је један од већих проблема неразвијених држава, нарочито на Балкану.

Реч је о старом питању суверености држава. Испрва се чинило да је прошло време државног суверенитета, али изгледа да се људи опет окрећу лојалности својим центрима - Лондону, Риму, Берлину, а не Бриселу?

Да, али могућно је то питање донекле економски координисати. Да будем јасан, сувереност балканских држава једноставно није довољно велика да реши све ове проблеме.

Како би свет изгледао без НАТО-а?

НАТО је производ Хладног рата и он наставља да постоји као нешто што увећава снагу САД. Тренутно, то није више важно у Европи или против Русије и зато НАТО и Американци желе да оперишу глобално. Не постоји практични разлог за то. Заправо, НАТО није веома ефикасан јер осим једног или два изузетка, као што су Британци, чланови НАТО-а нису нестрпљиви и толико ревносни да своје војнике пошаљу у операције које Американци желе да организују.

Хенри Кисинџер је рекао да ће бити срећан што неће лично бити сведок највећег дела 21. века, јер ће он бити веома бруталан. Хоће ли?

ада изгледа тако, мада не верујем да ће бити неких већих међународних проблема, попут глобалног рата. Не верујем ни да ће неке револуције бити могуће. Није ни то немогуће, али мислим да је мање вероватно него што је било у 20. веку. Готово је извесно ће овај век бити бруталнији, да. Вредности, старе вредности разума и напретка, вредности доба просветитељства у 18. веку, од којих потиче највећи број идеологија и западних држава, без обзира на то да ли су либералне, социјалистичке, комунистичке, готово да се одбацују. На неки начин и у неком смислу ми се крећемо уназад. Веома сам шокиран начином на који Американци прихватају тортуру као начин третмана признатог од стране државе. Сећам се да је један од великих тријумфа цивилизације из касног 18.

века, био када ју је Јозеф II први забранио у Аустрији, и та забрана ширила се међу државама у целом свету. А сада се враћа. Спремност државе да посегне за неконтролисаним методама чини ми се као опасност. Велика опасност. Такође је велика опасност то што свет улази у период великих проблема. Садашња финансијска криза је велика. Њу ће посебно осетити сиромашне државе које ће се суочавати са драматичним променама и драматичним ефектима. Недостатак воде, на пример, водиће непријатељствима, локалним ратовима и масакрима које смо виђали у бројним деловима Блиског истока и Африке. Зато, као и Кисинџер, нисам превише оптимиста.

Ви сте 20. век назвали „кратким веком“ управо због великих ратова и револуција које су га обележиле. На крају нестало је идеолошких подела између капитализма и комунизма. Зашто и поред тога свет живи у кризи?

Укратко, 20. век је био ера религиозног рата између секуларних идеологија. Из историјских, пре него логичких разлога, доминирала је супротност између два и само два међусобно искључива типа економије: социјализам, који је био идентификован централизовано планираним друштвом совјетског типа, и капитализам који је требало да покрије све остало. Барем у развијеним државама.

Ово није, очигледно, била фундаментална супротност између система који је покушавао да елиминира приватна предузећа која су у потрази за профитом и да елиминира тржиште, и другог који је покушавао да елиминира сва јавна или другачија ограничења на тржишту. Никад није било реалистично. Све модерне економије морају да комбинују јавно и приватно на различите начине и у различитим односима, и све то заправо и раде. Направљена су два покушаја да се живи по пуној бинарној логици ових дефиниција капитализма и социјализма. Оба су пропала. Државно планирана и командована економија совјетског типа није преживела осамдесете године. Англоамерички тржишни фундаментализам се сломио 2008. године. XXI век ће морати поново да размотри проблем на реалистичнији начин.

Како је то утицало на државе које су раније функционисале по комунистичком моделу?

Под социјализмом за њих је било немогуће да реформишу њихов плански и командни систем иако су техничари и економисти били свесни фундаменталних мана. Међународно неконкурентни системи остали су одрживи уколико су успевали да се

изолују од економије остатка света. Али ово не може да траје. Када је социјализам, како сам га раније описао, био напуштен, да ли због пада политичких режима као што је то било у Европи, или су је сами режими напуштали, као у Кини и Вијетнаму, ове државе су се у тренутку стрмоглавиле у нешто што је многим изгледало као једина могућа алтернатива: глобализовани капитализам у форми која је тада била доминантна, стварајући екстремну форму неолибералног капитализма слободног тржишта. Тренутни резултат у Европи био је катастрофалан. Државе бившег СССР-а нису још превладале ефекте ове катастрофе. На срећу по Кину, њен капиталистички модел није англоамерички неолиберализам, већ „источноазијска тигар економија”. Али, Кина са друге стране, покренувши знатно своју економију била је премало забринута за социјалне и људске импликације ултрабрзе индустријализације.

Овај период је сад на крају. Елиминисао је опцију за бивше социјалистичке државе да једноставно имитирају капитализам. Глобална доминација екстремног економског либерализма англоамеричког типа такође је на крају, мада још не знамо које промене ће створити тренутна економска криза која је најозбиљнија од 1930-их.

Две године кризе је прошло. Само је једна ствар за сада јасна: ово је велика промена од старих северноатлантских економија до југа и нарочито до источне Азије. Промена у центру гравитације економског света који ће политички имати веома озбиљне ефекте као и у другим аспектима.

Глобална економска криза, којој смо сведоци, разбила је многа верована о природи и особинама појединих облика капиталистичког система. Шта је опција, уколико ни капиталистички систем не даје решење?

Није више могуће веровати нити у једну глобалну форму капитализма, нити у супротност капитализму. Обликовање економије сутрашњице вероватно је најмање важан део наших будућих брига. Кључна разлика између економских система не лежи у структури, у степену у ком се меша приватно и јавно, већ у социјалним и моралним приоритетима. Први је да је крај комунизма значио и изненадни крај вредностима, навикама и социјалном односу по којима су генерације живеале. Не само навике и праксе у комунистичким режимима већ и оне у прекомунистичкој прошлости у овим режимима углавном се чувају. Више него у динамичним капиталистичким државама Запада.

Како бисте описали тај „безвредносни свет“ или „вредносни вакуум“

посткомунистичких држава?

Осећај друштвеног поремећаја и дезоријентације задржава се код свих осим код оних који су рођени након 1989. године. Он опстаје чак и кад економски проблеми престају да доминирају посткомунистичком популацијом. Све ово неминовно се мора много разматрати пре него што посткомунистичка друштва пронађу стабилан начин за живот у новој ери. Неке од последица социјалних поремећаја институционализовале су корупцију и криминал и зато ће можда требати још дуже време да се искорене.

Сада је, међутим, за већину тих држава касно, пошто је прошло две деценије транзиције. Шта може још да се учини?

Западни либерализам и посткомунистичке политике које је он инспирисао намерно подређују добробит и социјалну правду тиранији бруто друштвеног производа, економског раста, раста домаћег производа уз намерно неједнаки социјални раст. Радећи то и једни и други потцењују, а у бившим комунистичким државама и уништавају систем социјалне сигурности и добробити, вредности и циљеве јавне службе. То није основа ни за европски капитализам са људским лицем који је постојао, рецимо, после Другог светског рата, до 1970-их, нити је задовољавајући за посткомунистичке системе. Сврха економије није профит већ добробит свих људи. Сама легитимација државе није њена моћ, већ људи којима служи. Економски раст није крај, већ средство за добро и праведно људско друштво. Није важно како зовемо режиме који покушавају да остваре ове циљеве, али је важно како и са којим приоритетима комбинујемо приватне и јавне елементе у нашој мешовитој економији.

Америка се мена, што је свет признао додељујући америчком председнику Нобелову награду за мир.

Нобелова награда за мир пре свега је потврда о добрим жељама, више него о постигнутом успеху. Показује да највећи део света жели добро Обама и да су веома срећни што је изабран. Не верујем да је оно што је Обама постигао било довољно велико да би оправдало било какву награду за сада, иако је његова политика супериорнија и очигледно боља него Бушова.

Тиранија бруто друштвеног производа

Западни либерализам и посткомунистичке политике које је он инспирисао намерно подређују добробит и социјалну правду тиранији бруто друштвеног производа, економског раста, раста домаћег производа уз намерно неједнаки социјални раст. Радећи то и једни и други потцењују, а у бившим комунистичким државама и уништавају систем социјалне сигурности и добробити, вредности и циљеве јавне службе...

Сврха економије није профит већ добробит свих људи. Сама легитимација државе није њена моћ, већ људи којима служи. Економски раст није крај, већ средство за добро и праведно људско друштво. Није важно како зовемо режиме који покушавају да остваре ове циљеве, али је важно како и са којим приоритетима комбинујемо приватне и јавне елементе у нашој мешовитој економији.

(Разговор водио: **Драган Бисенић**)